

Штрихи

Олександр Боронь

ВТРАЧЕНИЙ АРКУШ ШЕВЧЕНКОВОГО АЛЬБОМУ 1858 – 1859 РОКІВ ІЗ ПІСЕНЬКОЮ ПРО ЙОГАННА ІЗЛЕРА

У листі до М. Лазаревського від 20 грудня 1847 р. Шевченко просив передати уклін І. Дзюбину [про нього див.: 4, 55–68]: “Поклоніться гарненько од мене Дзюбину, як побачите. Добряга чоловік. Нагадайте йому про *Ізлера і розтягаї*, про Адольфінку й прочіі дива. Скажіть, що я його частенько згадую” [13: 6, 39]. Цілком очікувано в Повному зібранні творів Т. Шевченка в 12 томах по-священницьки не пояснено, хто така Адольфінка, а з розрахунку на достатній рівень кулінарної ерудиції – що таке розтягай (“Пиріжок з отвором зверху, в який видно начинку (перев.[ажно] рибну)”) [8, 836]. Про Ізлера в коментарі В. Шубравського сказано, що це власник ресторану в Петербурзі [13:6, 337]. У попередніх академічних виданнях відповідний фрагмент тлумачився теж небагатослівно: “відомий тоді в Петербурзі ресторан Ізлера” [10, 502], “петербурзький ресторан, власником якого був Ізлер” [11, 402], “петербурзький ресторан, названий ім’ям його власника” [12, 417]. Такий надміру лаконічний коментар, звісно, не може нині задовольнити, тим більше, що ім’я, по батькові та роки життя ресторатора вже з’ясовані.

Йоганн Люціус Ізлер (Isler, Johann Luzius; у зросійщеній формі – Іван Іванович) народився 1810 р. в одній із частин сучасного Давоса (Швейцарія); разом із батьками в 1816 – 1817 рр. переїхав до Петербурга, де з 1830-х працював у кондитерській А. Амбіеля, яку викупив 1836 р. [14]. У 1840 р. Й. Ізлер відкрив кафе на першому поверсі будинку Вірменської церкви (Невський проспект, 40), спорудженому в 1794 – 1798 рр. Помер 1877 р. в бідності.

Саме це кафе-ресторан, як його тоді називали, і згадує Шевченко в листі. Заклад уславився смачними пиріжками й розтягаями за днями тижня (щодня чотирьох особливих ґатунків), кожен мав жартівливий напис: “На здоров’є!”, “Что за прелесть!” тощо [2, 167]¹. Заклад Ізлера складався з власне кондитерської й крамниці цукерок, у якій також була курильна кімната та читальня. Оскільки в Й. Ізлера можна було замовити обід, то з часом кондитерську стали називати рестораном, який вважався надзвичайно зручним місцем для холостяків [2, 167]. Спільні з Шевченком відвідини кондитерської припадають, очевидно, на той час, коли І. Дзюбин переїхав до столиці й служив начальником відділення канцелярії петербурзького військового генерал-губернатора (від 25 жовтня 1844 р.), чиновником з особливих доручень при петербурзькому військовому губернаторі (від 10 жовтня 1846 р. до 10 березня 1849 р.) [4, 64–65], і поет також перебував у столиці (з лютого 1844 р. по березень 1845 р.), тобто зустрічатися вони могли орієнтовно впродовж п’яти місяців.

Шевченкові записи містили ще одну вірогідну згадку про Й. Ізлера. У корсунському (його ще називають за ім’ям колишнього власника “сулієвським”)

¹ Дякую О. Коневі за можливість ознайомитися із цим джерелом.

альбомі 1858 – 1859 рр., з якого вціліли тільки окремі аркуші [1, 178–179; 13: 11, 358–359], під 11 вересня 1859 р., за свідченням П. Зайцева [5, 18], рукою редактора журналу “Народное чтение” О. Оболонського було записано пісеньку, яку співав того дня циганський хор. Дворазову спробу записати її зробила спершу сама виконавиця Н. Переля. На жаль, дослідник не навів тексту пісні, зазначив тільки, що в ній згадано Ізлера, “содержателя известного увеселительного заведения, весьма модного в то время в Петербурге” [5, 18].

Й. Ізлер у 1848 р. орендував у “Новой деревне” поблизу Петербурга (тепер історичний район міста) воксал закладу штучних мінеральних вод. Саме того року столиця потерпала від страшної пошесті холери, і багато містян шукали забуття в розвагах. Й. Ізлер перетворив воксал на культове місце яскравих видовищ, яке набуло величезної популярності серед столичних мешканців [див. докладно: 9, 323–338]: тут грала музика у виконанні оркестру І. Гунгля, співав циганський хор І. Васильєва, виступали гімнасти, відбувалися різноманітні ілюмінації та феєрверки тощо. Про ізлерівський розважальний заклад постійно з’являлися публікації в пресі, його згадували у своїх творах або спогадах П. Анненков, Д. Григорович, Ф. Достоєвський, І. Панаєв, М. Салтиков-Щедрін, І. Тургенєв та ін.

5 вересня 1848 р. в саду відбувся бенефіс Й. Ізлера, повторений 12 вересня, де диригент хору московських циган І. Васильєв проспівав на честь Й. Ізлера куплети на мелодію відомої французької пісні “Т’ен souviens-tu...” [7, 132]. Оскільки інша пісня про Й. Ізлера не відома, то можна припускати, що О. Оболонський записав у Шевченків альбом зі слів Н. Перелі саме цю:

Хвала тебе, наш Излер благородной,
Несчастных друг и друг честных людей!
Хвала тебе! Ты в памяти народной
Останешься на память наших дней.
В те дни, как все от страха трепетали,
И грозный бич тревожил всех умы,
В твоих садах превесело гуляли...
Ты вспомнишь ли? – Но не забудем мы!

Забыв расчет из самоотверженья,
Рассчитывал ты только лишь на то,
Чтоб публике доставить угожденье,
В садах твоих чтоб не скучал никто,
И радостно толпы к тебе стремились,
И не боясь родной сестры чумы,
Все у тебя от сердца веселились...
Ты [вс]помнишь ли? – Но не забудем мы!

Ты, как Протей, как истинный проказник,
Игривый ум пред светом показал;
За праздником готовя новый праздник,
Восток и Юг на Север ты призвал...
И хор цыган с Любашей и Васильев,
И блеск огней среди глубокой тьмы,
Волшебник Сакс, летания без крыльев...
Ты вспомнишь ли? – Но не забудем мы!

Ты вспомнишь ли, как щедрою рукою
В тяжелый год ты бедным помогал,
И не одной вдовице с сиротою
Слезу тоски и скорби отирал?..

На праздник свой зазвал толпу несчастных,
Избавил их от нищенской сумы...
Про столько дел отрадных и прекрасных
Ты вспомнишь ли? – Но не забудем мы!..

Хвала ж тебе, наш Излер благородной.
Несчастливых друг и друг честных людей!
Хвала тебе! Ты в памяти народной
Останешься на память наших дней.
В те дни, как все от страха трепетали,
И грозный бич тревожил всех умы,
В твоих садах превесело гуляли...
Ты вспомнишь ли? – Но не забудем мы! [7, 134–135].

Пісня була настільки популярна, що після передруку в журналі “Современник” викликала появу пародії М. Некрасова (між 1848 – 1850 рр.) на мотив лермонтовського “Выхожу один я на дорогу...”:

Прихожу на праздник к чародею:
Тьма народу там уже кипит,
За затеей хитрую затею
Чародей пред публикой творит.
Все в саду торжественно и чудно,
Хор цыган по-старому нелеп,
Что же мне так больно и так трудно,
Отчего угрюм я и свиреп?..
Уж не жду сегодня ничего я,
Мой восторг истрачен весь давно;
Я могу лишь воспевать героя –
Как в нем все велико и умно!
Он Протей! он истинный художник!
Как его проказы хороши!
И артист, и барин, и сапожник –
Все найдут здесь пищу для души!
[3, 178] (про авторство див.: [6, 598]).

Можливо, куплети в Шевченків альбом було записано не повністю. Зрозуміло, вони також могли розташуватися не на одному аркуші. Залишається сподіватися, що цей та інші втрачені аркуші з альбому 1858 – 1859 рр. таки колись знайдуться.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Верфівська І.* Альбом 1858–1859 // Шевченківська енциклопедія: В 6 т. – Київ: НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2012. – Т. 1: А–В. – С. 178–179.
2. *Демиденко Ю.* Рестораны, трактиры, чайные... Из истории общественного питания в Петербурге XVIII – начала XX века. – Москва: Центрполиграф; Санкт-Петербург: Русская тройка-СПб. 2011. – 285 с.
3. [Дружинин А., Некрасов Н.] Сентиментальное путешествие Ивана Чернокнижника по петербургским дачам. Месяц июль // Современник. – 1850. – № 8. – Отд. VI. Смесь. – С. 177–257.
4. *Дудко В.* Тарас Шевченко: джерелознавчі студії. – Київ: Критика, 2014. – 416 с.
5. *Зайцев П.* Новое о Шевченко // Русский библиофил. – 1914. – № 1. – С. 3–27.
6. *Некрасов Н.* Полное собрание сочинений и писем: В 15 т. – Ленинград: Наука. Ленингр. отд-ние, 1981. – Т. 1. – 719 с.
7. [Панаев И. <?>] Современные заметки // Современник. – 1848. – № 10. – Отд. IV. Смесь. – С. 126–166.
8. Словник української мови: В 11 т. – Київ: Наук. думка, 1977. – Т. 8. – 927 с.
9. *Тихвинская Л.* “Излер, Излер, Излер...” // Вопросы театра. – 2014. – № 3/4. – С. 323–338.
10. *Шевченко Т.* Повне збір. тв. / Під заг. ред. С. Єфремова. – Т. 3. – [Київ]: Державне видавництво України, 1929. – XXXVI, 1000, [3] с.
11. *Шевченко Т.* Повне збір. тв.: В 10 т. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1957. – Т. 6. – XIII, 588 с.

12. Шевченко Т. Повне збір. тв.: У 6 т. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1964. – Т. 6: Листи. Нотатки. Фольклорні записи. – 644 с.
13. Шевченко Т. Повне збір. тв.: У 12 т. – Київ: Наук. думка, 2001 – 2014.
14. Bühler R. Isler, Johann Luzius // Historisches Lexikon der Schweiz. URL: www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D30144.php.

REFERENCES

1. Verykivska, I. (2012). *Albom 1858–1859. Shevchenkivska entsyklopediia (Vol. 1–6. Vol. 1) Kyiv: NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka, 178–179.* [in Ukrainian]
2. Demidenko, Yu. B. (2011). *Restorany, traktiry, chainyie... Iz istorii obschestvennogo pitaniia v Peterburge XVIII – nachala XX veka.* Moskva: Tsentrpoligraf; Sankt-Peterburg; Russkaia troika-SPb. [in Russian]
3. [Druzhinin, A., Nekrasov, N.] (1850). Sentimentalnoie puteshestviie Ivana Chernoknizhnikova po peterburgskim dacham. Mesiats iiul. *Sovremennik, No 8, 177–257.* [in Russian]
4. Dudko, V. (2014). *Taras Shevchenko: dzbereloznavchi studii.* Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian]
5. Zaitsev P. (1914). Novoie o Shevchenko. *Russkii bibliofil, No 1, 3–27.* [in Russian]
6. Nekrasov, N. (1981). *Polnoie sobraniiie sochinenii i pisem (Vol. 1–15. Vol.1).* Leningrad: Nauka. [in Russian]
7. [Panayev, I. <?>] (1848). Sovremennyye zametki. *Sovremennik, No 10, 126–166.* [in Russian]
8. Slovyk ukraïnskoi movy (1977). (Vol. 1–11. Vol. 8). Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian]
9. Tikhvinskaia, L. (2014). “Izler, Izler, Izler...” *Voprosy teatra. No 3/4, 323–338.* [in Russian]
10. Shevchenko, T. (1929). *Povne zibrannia tvoriv. Vol. 3.* [Kyiv]: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy. [in Ukrainian]
11. Shevchenko, T. (1957). *Povne zibrannia tvoriv (Vol. 1–10. Vol. 6).* Kyiv: Vyd-vo AN URSSR. [in Ukrainian]
12. Shevchenko, T. (1964). *Povne zibrannia tvoriv (Vol. 1–6. Vol. 6)* Kyiv: Vyd-vo AN URSSR. [in Ukrainian]
13. Shevchenko, T. (2001 – 2014). *Povne zibrannia tvoriv (Vol. 1–12).* Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian]
14. Bühler, R. (2007). Isler, Johann Luzius. *Historisches Lexikon der Schweiz.* URL: www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D30144.php. [in German]

Отримано 20 травня 2019 р.

м. Київ

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал “Слово і Час” висвітлює питання історії, теорії та сучасної практики літературного руху, культурного життя. Виходячи із принципів об’єктивності і плюралізму, редакція не вважає за обов’язкове поділяти всі погляди й положення авторів, завдяки чому зберігає і природний ґрунт для конструктивної полеміки.

Неодмінні вимоги до матеріалів, що подаються на розгляд редколегії, – достеменність наведених фактів, посилань на всі використані джерела, точність у цитуванні.

Статті та інші матеріали (крім листів) подаються до редакції українською мовою, обсягом не більше друкованого аркуша; примітки розміщуються внизу сторінки.

Статті подавати на електронному носії як текстовий файл без переносів у словах у редакторі Microsoft Word (шрифт Times New Roman, 14-й кегль, міжрядковий інтервал 1,5); можна надсилати електронною поштою: slovoichas@ukr.net.

Список використаної літератури в алфавітному порядку подається в кінці статті із зазначенням видавництва, року видання й загальної кількості сторінок; посилання розміщуються в тексті у квадратних дужках: [номер видання у списку, стор.].

До статті обов’язково додається ім’я і прізвище автора, анотація із ключовими словами українською (600–800 знаків) та англійською (1800 знаків) мовами, а також шифр УДК. Розширену англійську анотацію обов’язково продублювати українською (в окремому файлі).

Докладніше про оформлення матеріалів – на сайті:

<http://www.il-journal.com>